

Politički mit u *Gorskom vijencu*

U radu se razmatra mjesto, funkcija i svrha političke mitologije u *Gorskom vijencu*. Pristupanjem Njegoševom pjesničkom djelu kontekstualnim čitanjem i tumačenjem iz ugla istorije političkih ideja razmatraju se glavni politički mitovi kojima se Njegoš koristi i ukazuje na njihovu funkciju u djelu. Posebno se analizira mit o tzv. istrazi poturica kao centralni mit u Njegoševoj mitopoetici koji u *Vijencu* igra ulogu osnivačkog mita. Ovaj mit se stavlja i u širi okvir razmatranja političkih, odnosno osnivačkih mitova uopšte. Na kraju se vrši njegovo smještanje u cjelinu političkih ideja *Gorskog vijenca*.

Cljučne riječi: *Gorski vijenac*, društvena integracija, politički mit, osnivački mit

Metodološka napomena: Čitanju i tumačenju Njegoševih djela pristupam *kontekstualno*, to jest, s obzirom na teme i dileme vremena u kome je živio i stvarao, odnosno iz ugla vremena u kome je živio. Jedino tako se može dobiti stvarni uvid u njegova shvatanja, ideje i uvjerenja, jer ukoliko se „iščitava“ sa nekog savremenog stanovišta i savremenim standardima u namjeri da se „osavremeni“, dobiće se sasvim iskrivljena slika, jer će mu se anahrono učitavati nešto čega kod njega nije moglo ni da bude, pa se onda osuđuje i optužuje, jer se ne uklapa u čitanjem nametnuti savremeni kulturno-istorijski i pojmovni okvir. U tom smislu, čitanje može biti samo kontekstualno, bez unošenja u njega kategorija, pojmova i opterećenja vremena u kome se čita i tumači. Kontekstualno čitanje podrazumijeva čitanje i tumačenje u kulturno-istorijskom ključu njegovog vremena, što podrazumijeva razumijevanje kroz onovremene preokupacije, probleme i ciljeve, a ne procjenjivanje na osnovu savremenih etičkih, filozofskih i pravno-političkih standarda, kao što su ljudska prava, demokratija, liberalizam, neutralna država ili multikulturalizam, odnosno sa aktuelnim mjerilima „političke korektnosti“. U tom slučaju, pa i bez namjere da se čita politički i ideološki, sâmo čitanje će distorzirati izvornu misao. Neautentično je svako čitanje koje bi našim savremenim pojmovima, kategorijama i standardima procjenjivalo nekog pisca iz 19. vijeka i od njega očekivalo da misli u skladu sa našim savremenim pojmovima i mjerilima. Zato je

* Univerzitet Donja Gorica, Humanističke studije, ilija.vujacic@udg.edu.me

jedino autentično čitanje kontekstualno, s obzirom na vrijeme, preokupacije, motive i ciljeve tog doba i autora duboko uronjenog u svoje vrijeme.

Uvod

Mitopoetsko u *Gorskom vijencu* može da se razmatra iz različitih uglova i kroz različite diskurse, jednako kao i cjelokupno Njegoševo djelo i djelovanje: kroz filozofski, teološki, naučni i umjetnički diskurs, odnosno specifičnije: kritičko-filozofski, književno-teorijski, historijski, teološki ili politikološki. S obzirom na to da se radi o svojevrsnom spoju historije, mitologije, poezije, filozofije, etike, etnologije i politike, mogući su različiti pristupi i s obzirom na to slijede i različita tumačenja, naglasci i zaključci. I u svakom od tih pristupa će mitološko imati različit status, pokazat će različite funkcije i zahtijevati različito razumijevanje. U skladu sa tim, pristupajući razmatranju mitološkog u *Gorskom vijencu*, ovdje se bavim čitanjem *Gorskog vijenca* i mitova sadržanih u njemu kao političkih mitova, sa stanovišta političke teorije i historije političkih ideja. Polazim od uviđanja da je Njegoš u *Gorskom vijencu* izložio i svoje političke ideje, što ga čini, pored ostalog, i *političkom* poemom (ne negirajući njene filozofske, književne, etičke, antropološke, etnološke i druge aspekte) koja treba da mobilize na uspostavljanje društvenog jedinstva i spremnost na borbu sa stranim osvajačima, a sve to kroz razračunavanje sa domaćim izdajnicima, čija potencijalna podrška Turcima predstavlja opasnost po zajednicu.

Osnovna i centralna politička ideja vodilja *Gorskog vijenca* je nacionalno ujedinjenje i oslobođenje, odnosno stvaranje i učvršćenje nacionalne svijesti i postizanje (nacionalnog i državnog) jedinstva, kroz formiranje i održanje *moderne* političke zajednice, odnosno nacionalne države, i mobilizaciju naroda radi njene odbrane. Ali je Njegoš u *Gorskom vijencu* pored ove centralne političke ideje izložio i nekoliko drugih temeljnih ideja kojima se rukovodio i na osnovu njih djelovao. One su važne i za razmatranje političkog mita u *Gorskom vijencu*, pa ću ovdje samo da ih nabrojim. To su: ideja prava na otpor i pobunu, ideja političke zajednice, ideja političkog poretka, ideja društvenog reda i zakonitosti, ideja vladavine zakona, ideja ograničenja vlasti, ideja slobode, ideja pravde, ideja patriotske privrženosti, ali i ideja državnog razloga.¹ Sve ove političke ideje su našle svoje mjesto u njegovom političkom djelovanju, prije svega u pogledu stvaranja rudimentarnih organa državne vlasti (sudskih, izvršnih i upravnih). Naime, Njegoš je kao vladar shvatio da je nezavisnost političke zajednice neizostavno povezana sa zasnivanjem političkog poretka, odnosno uređenih vladavinskih odnosa moderne države, a što je praćea ideja koju rađaju procesi učvršćivanja političke vlasti i države.

¹ O tome up. više Ilija Vujačić, „Političke ideje u *Gorskom vijencu*“ u: *Besjede o Njegošu*, Zbornik radova, CANU, Podgorica, 2017, str. 329–349.

Što se opet tiče formiranja i učvršćenja političke zajednice i stvaranja ranomoderne države, Njegoš je u svojoj reformatorskoj politici izvršio nekoliko važnih političkih promjena uvođenjem organa centralne državne vlasti (senata, gvardije, perjanika, opšte poreske obaveze, državne blagajne) kao i omeđavanja državne teritorije putem razgraničenja sa Otomanskim carstvom i Austrijom, i tako ostvarivanja političkog, pravnog, vojnog i ekonomskog jedinstva, na onaj način na koji se to uopšte ostvarivalo pri nastanku modernih evropskih država od 16. do 18. vijeka.

Međutim, Njegoš je u kombinaciji svog prosvetiteljskog *creda* i romantičarskog zanosa bio svjestan da puka politička arhitektonika nije dovoljna. Stoviše, da je ne samo krhka nego i nedjelotvorna ukoliko ne bude zacementirana nekim društvenim i političkim lijepkom, na koji će ta politička struktura da se osloni i dobije životnost. Odnosno, da bez podrške i učešća naroda u izgradnji države, puko mehaničko zasnivanje organa državne vlasti nije dovoljno. Otud on, pored političkih promjena, istovremeno kreće u dalekosežni poduhvat i duhovne promjene,² koja podrazumijeva stvaranje nacionalne svijesti i nove političke kulture,³ jer je svjestan da ni političkog, pravnog, ekonomskog i vojnog jedinstva ne može biti bez ostvarenja duhovnog jedinstva, bez uzajamnog osjećanja svakog pojedinog Crnogorca da pripada jednoj posebnoj političkoj zajednici, politički integrisanoj državom. Odnosno, on traži novi predmet (danas bismo rekli: patriotske) privrženosti, koji će zamijeniti raniju partikularnu (prvenstveno moralnu) privrženost plemenima i pretvoriti je u novu, *političku* privrženost državi i nacionalnoj zajednici. Uvjeren da se nacionalno oslobođenje ne može ostvariti bez jačanja nacionalne svijesti i uspostavljanja nacionalnog identiteta, Njegoš je svjestan da je, da bi se ostvarilo nacionalno oslobođenje, prije svega potrebno duhovno ujedinjenje snaga i podsticanje svijesti o zajedničkoj sudbini i tako stvaranje uslova za konačno nacionalno oslobođenje. U tom smislu treba posmatrati i *Gorski vijenac*, pored ostalog, i kao motivacionog pokretača ujedinjenja i nacionalnog oslobođenja Crnogoraca, ali i svih južnoslovenskih naroda.

² To je razlog obezbjeđivanja štamparske prese i štampanja knjiga i udžbenika na narodnom jeziku, otvaranja škola i pokretanja *Grlice*, kao elemenata promišljenog kulturnog programa kojim se stvaraju kulturne i organizacione pretpostavke za stvaranje nacije i države. O Njegošu, a ne Nikoli Petroviću, kao utemeljivaču crnogorske nacije, mada „uvezanoi“ u šire okvire srpstva i jugoslovenstva, up. Radovan Zogović, „Njegoševa poema o borbi i slobodi“, u: Radovan Zogović, *Usputno o nezaobilaznom*, CANU, Titograd, 1983, str. 11–32.

³ Politička kultura predstavlja element kolektivne svijesti i dio opšte kulture, koji nosi dominantna politička uvjerenja, vrijednosti, norme, simbole, predrasude i stereotipe određene političke zajednice o njenom političkom poretku. Politička kultura se kristališe kao politička potpora političkom poretku kroz politički identitet, političku legitimaciju i političko povjerenje. (O tome up. Vladimir Vujičić, *Politička kultura i demokracija*, Panliber, Osijek-Zagreb-Split, 2001, posebno str. 101–108)

Takođe je bio svjestan da ranija ideja plemenskog jedinstva, kao udruživanje plemena *ad hoc* kada nagrnu Turci — a što su činili njegovi prethodnici na crnogorskom tronu i oltaru, koji su na različite načine pokušavali da održe na okupu crnogorska plemena, a prije svega vjerskim sredstvima (kletve, zavjeti, poslanice, molbe) — više ne može da djeluje i da je neophodno prevazići taj oblik zajedništva formiranjem nacije i države,⁴ ostvarenjem *društvene i političke integracije*, koja stvara unutrašnje jedinstvo plemena pod zajedničkom vlašću. Na taj način se ostvaruje viši, kvalitativno drugačiji i čvršći oblik integracije, *nacionalno okupljanje i ujedinjenje*, jer je Njegoš bio svjestan da bez države i nacije nema ni slobode. Činjenica je da je ideja trajnog nacionalnog okupljanja oko oslobodilačke borbe i tako integrisanja plemena u *političku zajednicu* povezana sa uspostavljanjem reda i pravnog i političkog poretka i sa njim čvršće državne organizacije.

Da bi se razumio smisao, svrha i funkcija mitološkog koju mu Njegoš zadaje u *Gorskom vijencu*, pored ovog uvodnog navođenja njegovih političkih ideja i reformskih poduhvata, potrebno je razmotriti i konkretan kulturno-istorijski i politički kontekst u kome Njegoš djeluje, a to je opšta opasnost po opstanak zajednice. Naime, Crna Gora se nalazila u teškom položaju cijelo vrijeme Njegoševe vladavine, a naročito u vrijeme pisanja *Vijenca*. S jedne strane glad, jer je te 1846. godine „sunce (...) sve spržilo, njive nijesu ponijele i zavlada je stravična glad“ i neimaština, a s druge, sukobi plemena i „besudnost“, a sve to još u opsadi spoljnom opasnošću zbog sistematskog rada Osman Paše Skopljaka na podmićivanju gladnih i potrebitih Crnogoraca u pograničnim oblastima, koji je koristio svaku priliku da ih pridobije žitom, odijelima i oružjem na svoju stranu.⁵ To je snažno uticalo na Njegošev stav u pogledu izdajstva i odmetništva — kao dvije opasnosti koje su se nadvile nad političkom zajednicom prijeteci njenim nestankom — i učvršćivalo ga u njegovoj odlučnosti da raskrsti sa izdajstvom i podigne narod na pobunu, istovremeno suzbijajući surovo svako podrivanje svoje vlasti i autoriteta vladaoca.⁶

⁴ Bio je svjestan da je za postojanje moderne političke zajednice, uz monopol sile potrebno i postojanje nacionalne samosvijesti, svijesti o *nacionalnom*, a ne *plemenskom* identitetu kao primarnom. Ovdje se naravno radi o počecima zašivanja države u vidu ranomoderne države.

⁵ O izdaji poglavara i čitavih plemena je Njegoš pisao u više navrata ruskom predstavniku Gagiću, pa tako i o deset barjaka koje je skadarski vezir Osman paša podijelio crnogorskim plemenima: „...paša skutarski ima od svog praviteljstva potajni nalog da može od praviteljstvenih novacah do hiljadu česah trošiti na mutnje crnogorske međusobne“ i „10 barjaka turskijeh, koje je praviteljstvo tursko dalo nekijema Crnogorcima iz Kučah radi pobune međusobne“. („Pismo Jeremiji M. Gagiću od 26. marta 1846“ u: Petar Petrović Njegoš, *Djela*, priređeno od Drago Ćupić, CID, Podgorica, 1995, str. 849)

⁶ Up. Čedomir Bogićević, „Petar II Petrović Njegoš kao državnik“, *Matica*, jesen/zima 2012, str. 206 i Čedomir Bogićević, „Petar II Petrović Njegoš kao državnik i državni reformator“, *Arhivski zapisi*, godina XX, br. 1/2013, str. 63 (61–76).

Zato je za njega *izdajstvo* jedan od najvećih poroka, a *podjele* jedna od najvećih opasnosti po opstanak Crne Gore. U tom ključu treba posmatrati i njegovu mito-poetiku.

Mito-poetsko kao pokretač akcije

Imajući posla sa nepismenim i neukim narodom, na koji teško mogu da djeluju sredstva racionalne komunikacije, Njegoš je uvidio značaj usmenog predanja i tradicije, natopljenih mitovima i legendama, na kojima je izgrađivana zajednica, ali je bio svjestan i značaja pisane riječi. Kombinujući ovo dvoje Njegoš piše svoja najznačajnija djela, među kojima i *Gorski vijenac*, svjestan da pored ritmike i dinamike stiha, glavni uticaj na čitaoce (slušaocce) mogu imati naslijeđeni mitovi i legende. Ali on ne samo da zapisuje usmeno predanje, nego vrši funkcionalnu transformaciju mitova i legendi, kao moćnog sredstva društvene integracije i političke mobilizacije.

Naime, u cilju ostvarenja političkog, ali i duhovnog preporoda, Njegoš je bio svjestan značenja i značaja mitskog u svijesti ondašnjih Crnogoraca i da za ostvarenje ideala nacionalnog oslobođenja, pored modernih političkih sredstava, rad na uzdizanju nacionalne svijesti i ostvarenju duhovnog jedinstva mora počivati na tradicionalnim oblicima komunikacije, a to su mitovi i legende. Zato se za uspostavljanje i održanje nacionalnog jedinstva i učvršćenje državne vlasti — prijeko potrebnog u kriznom dobu sredine 19. vijeka — neophodno poslužiti i simboličkim, narativnim i slikovnim, a ne samo racionalnim ubjeđivanjem i političkim djelovanjem. Stoga je u višeslojnosti i višeznačnosti *Gorskog vijenca* jedan od najvažnijih segmenata sa svojom osobenom političkom funkcijom upravo *mito-poetsko mišljenje*.

Ovdje mi je namjera da razmotrim mitove koje koristi, njihovu funkciju i mjesto u djelu, ali i da pokušam odgovoriti na pitanje zašto se služi mitovima, da li on doista vjeruje u njih ili ih koristi u manipulativne svrhe, kako uklapa njihov sadržaj u svoje djelo i na koji način služeći se mitom komunicira sa svojim savremenikima?

Da bi se odgovorilo na ova pitanja, potrebno je najprije istaći osnovne karakteristike mitova i političkih mitova posebno, kao i utvrditi njihovu prirodu i smisao za razliku od racionalno-teorijskog uvida.

Politički mit, posebno osnivački

Prije svega, važno je imati na umu da je pojmovno/racionalno objašnjenje mita uvijek neadekvatno, jer je u svom originalnom vidu mit nečitljiv za racionalni um, i zato je promašeno njegovo „činjenično“ čitanje kao neke istorijske istine. S obzirom na to da se svaki mit „predstavlja, ali i doživljava kao faktički opis“, sasvim je izvjesno

da ga i Njegoš uzima kao *misaonu* stvarnost.⁷ Pri tome, treba imati u vidu da se Njegoš nije koristio mitom u svrhu političke manipulacije, jer je za manipulaciju neophodna svijest o tome da se nešto netačno i fiktivno prikazuje kao realno i faktičko. Ali jeste unosi drugačije značenje i smisao, odnosno vršio transfer. On ga je, doduše, koristio da bi ubijedio Crnogorce da treba da budu jedinstveni, ali ga nije koristio kao „svjesnu laž“, feničansku laž, kako je Platon nazivao svoj osnivački mit o zlatnim ljudima, kao manipulativno sredstvo za ubjeđivanje ljudi da je to faktička istina. Za razliku od Platona, Njegoš mit koristi isključivo kao odgovarajući (simbolički) *način komunikacije* sa svojim sunarodnicima i podanicima. Njegoš kao da i sam vidi mit kao „pravu realnost“ — što ne znači da ga vidi kao činjeničnu istinu — koja sama dobija smisao kada se ugleda na mit.⁸ Mitovi unose red u stvarnost, oni su realni samim svojim „postojanjem u psihi“ i zato je besmisleno zapitati se o „istinitosti“ mita. Njegova „istinitost“ se ne mjeri aršinima logike, razuma i nauke, nego mjerom obuhvatanja psihe i bića čovjeka, a ovim mitovima su bili zahvaćeni svi Crnogorci. Postoji svojevrсна „logika“ mita (različita od logike logosa i razuma) koja uređuje svijet. On „simbolički učestvuje u stvaranju poretka sveta i društvene zajednice“.⁹ Mit je u svom nastanku relativan, zavisian od društvenog i kulturnog ambijenta u kome nastaje, ali je isto tako — kada je u pitanju njegovo „prihvatanje“ — stvar njegove prijemčivosti, kao fenomena koji je utkan u samu strukturu ljudske psihe, kao samosvjesnog „konstrukta svijesti“. Zato postoji specifičan jezik i sintaksa mita. Mit ima svoju praktičnost i funkcionalnost koja kod političkog mita leži u njegovoj sposobnosti i mogućnosti da razrješava aktuelni problem društvene integracije.

⁷ Svijet nije samo ono što je faktičko, što je vidljivo i dâ se neposredno čulima percipirati, nego u njemu sudjeluje i ono što se zamišlja, „što oplodi mašta i oživotvori imaginacija“ i Njegoš ova dva „svijeta“, dvije „strane“, dva „čina“ ili dvije „istine“ stavlja u ravnopravan odnos, „svjestan da i nevidljivi oblik nečega postaje vidljiv uz posredstvo imaginacije“. (Žarko Đurović, „Njegoš naš savremenik“, *Matica*, zima 2010, str. 118). Zato on i mitologizuje stvarnost, jer je svjestan da to ima jači uticaj na nepismene Crnogorce, koji misle da vile ophode Lovćen i tako utiču na vremenske prilike ili opšteraišireno gatanje u jagnječju plečku. Zato će se poetski iskazani mit i pokazati kao najdjelotvorniji pokretač i održatelj borbene gotovosti. „Mitovorac ne izmišlja činjenice, on ih tumači kako su date u kulturi zajednice. Ono što njegovo tumačenje čini mitom nije sadržaj, nego dramatski oblik i činjenica da služi kao praktični argument. A njegov uspjeh kao praktičnog argumenta zavisi od toga da li je prihvaćen kao tačan, a to jeste ako objašnjava iskustvo onih kojima je upućen i oravdava praktične svrhe koje oni imaju na umu“. (Henry Tudor, *Political Myth*, Pall Mall, Press, London, 1972, p. 138)

⁸ Upravo zato mit ima ogroman afektivni naboj, emotivnu snagu i mobilizatorsku moć kao važan integrativni faktor. I u tom smislu mit nije nešto što se bira i „zbog toga (je) često mitologija ‘sudbina’ jednog naroda, jer on nema slobodu da izabere mit — on je nužnost“. (Jelena Đorđević, „Religijski i ostali mitovi“, nepaginirano, dostupno na: <http://veraznanjemir.bos.rs/tekstovi-i-analize.html>; pristupljeno: 15. juna 2019. g.)

⁹ Isto

Ovi mitovi se u zajednici gdje su zapaćeni pojavljuju kao posebna izvan-logična i van-racionalna mitološka istina, kao ona „istina“ koja odgovara kolektivnim željama i stremljenjima, strahovanjima i nada- ma, kao posebna vrsta afektivne i psihološke istine.¹⁰ Mitovi se, ta- kođe, ne mogu obuhvatiti u totalu, cjelovito, jer kako imaju različite dimenzije zavisno od područja kulture iz koga im se pristupa, to je jedna „istina“ mita u umjetnosti (književnosti, slikarstvu, muzici), a druga u istoriji, a sasvim treća u politici.¹¹ Ali, uprkos ovom različ- itom „područnom“ čitanju mita, ono što je konstanta u mitu, bez ob- zira na naš manje ili više racionalni odnos prema njemu, jeste da je mit vitalni i žilavi element kulture, koji se modifikuje, evoluiru, pre- rađuje i transferiše prilagođavajući se izmijenjenom kulturnom „oko- lišu“, udaljavajući se od originalnog, mijenjajući svoju „retoriku, ulo- gu i funkciju“, ali zadržavajući ipak svoju elementarnu suštinu — a to je da se tamo gdje se javlja i reprodukuje, shvata nepobitnom i dje- lotvornom „činjenicom“ i djeluje moćnim afektivnim nabojem.¹² Iako postoje politički mitovi kao vještačke, odnosno iskonstruisane — namjerne i cjelishodne — svjesne tvorevine (posebno kod modernih političkih mitova, gdje se oni pojavljuju kao konstrukcije, poput uto- pija) snalažljivih i lukavih političkih praktičara¹³ — mitovi su, u osno- vi plodovi uobrazilje koji nastaju slobodno i spontano.

U određenim istorijskim uslovima i političkom kontekstu mitovi postaju snažna i živa politička sila. Mitska svijest, koja u tradiciji ti- nja kao latentna politička snaga, a izbija na površinu i zapaljuje se u vremenima kriza i opasnosti po zajednicu, u Crnoj Gori je, s obzirom na njene vjekovne borbe za održanje između moćnih susjednih car- stava, bila stalno prisutna zapaljena baklja. Elementi mitologizovane kulturne i političke tradicije, koji su vjekovima postojali u kulturnoj i mentalnoj strukturi naroda, bivaju pojačani upravo u 19. vijeku, vi- jeku nacija i borbi za nacionalno oslobođenje, evociranjem prošlosti i projektovanjem budućnosti, kako bi svojim afektivnim nabojem i po- litičkom simbolikom dodatno pokrenuli i motivisali na akciju. Sada, kada se Crna Gora našla u situaciji da više nije jedno izolovano gor- je nesigurne i stalno uznemiravane slobode usred porobljenog Bal- kana, nego jedna među zajednicama koja uz druge slovenske naro- de nastoji svoju nestabilnu i nesigurnu slobodu obezbijediti jednom zauvijek, mitološka svijest je dodatno podsticana, stari mitovi obna- vljani, a novi konstruisani. U 19. vijeku su se stekli uslovi u duhov- nom raspoloženju i sklonosti crnogorskog naroda da se obnove ili po- novo ožive, pa i stvore novi politički mitovi koji će to da obezbijede.

¹⁰ Up. Milan Matić, „Mit (politički)“, *Enciklopedija političke kulture*, ur. Milan Matić i Milan Podunavac, Savremena administracija, Beograd, 1993, str. 674.

¹¹ Zato će i Njegoševe mitove iz jednog ugla „iščitavati“ teoretičari književnosti, a iz sasvim drugog istraživači u društvenim naukama.

¹² Jelena Đorđević, nav. tekst.

¹³ Up. Ernst Kasirer, *Mit o državi*, s engleskog prev. Olga Šafarik, Nolit, Beograd, 1972, str. 275.

Njegoš u Gorskom vijencu koristi više nacionalnih i političkih mitova: kosovski mit, mit o izdaji, genealoški mit, mit o vjekovnoj slobodi Crne Gore, mit o neprekidnoj samostalnosti, mit o crnogorskom nacionalnom elitizmu i mit o istrazi poturica. Pri tome, centralni mit *Gorskog vijenca* je navodna istraga poturica, kojem u podlozi stoje ovi drugi mitovi i sa njim čine svojevrsnu cjelinu njegoševe mitologije. Ali ipak, ono što ovom mitu daje ulogu centralnog mita jeste upravo njegov položaj i karakter *osnivačkog mita*, mita o *početku* crnogorske političke zajednice. I dok su ostali mitovi npr., kosovski i mit o izdaji, zajednički Srbima i Crnogorcima i ulaze u srpsku i crnogorsku epiku i mitologiju, ovaj mit je zajedno sa mitom o vjekovnoj slobodi Crne Gore, mitom o neprekidnoj samostalnosti i mitom o crnogorskom nacionalnom elitizmu, prvenstveno stvar crnogorske mitske svijesti. Međutim, u izvjesnom smislu se cijeli *Gorski vijenac* može iščitavati kao svojevrsan politički mit. On je i po sadržaju i po dramskoj strukturi, nalik mitu. Kao što politički mit ima svoju fabulu, tako i *Vijenac* ima svoju fabulu, kao što mit inspiriše i mobilizuje, tako i *Vijenac* inspiriše i mobilizira, kao što politički mit objašnjava, tumači i legitimiše, tako i *Vijenac* objašnjava, tumači i legitimiše — nacionalnu borbu i uspostavljenu ranomodernu političku zajednicu — čije porijeklo Njegoš vidi u djelovanju vladike Danila s početka 18. vijeka. To je, naravno, istorijski neutemeljeno, ranomoderna država se počinje zasnivati tek sa Njegošem, a učvršćuje se i potpuno modernizira sa njegovim nasljednicima knjazom Danilom i knjazom, odnosno kraljem Nikolom Petrovićem.

Dakle, mit o istrazi poturica u *Gorskom vijencu* predstavlja mit o „istorijskom“ *početku*, o zasnivanju moderne političke zajednice.¹⁴ Mitovi uopšte služe tome da se latentni iracionalni segment kolektivne svijesti aktivira u cilju njegovog smještanja u središte aktuelnog društvenog događanja. Na isti taj način Njegoš funkcionalizuje ove mitove koristeći ih u mobilizatorskom cilju, posebno mit o istrazi poturica. Ovaj mit predstavlja prototip političkih mitova.¹⁵ Radi se o mitu koji, s obzirom na to da govori o porijeklu i postanku političke zajednice i države,¹⁶ služi utemeljenju političke zajednice, legi-

¹⁴ Nije slučajno da je Njegoš koji je sistematski radio na političkom poduhvatu građenja države kroz stvaranje njenog unutrašnjeg jedinstva upotrebio upravo ovaj mit kao svojevrsni (*novi*) početak, u smislu obnove nezavisnosti i slobode. (Za ovakvo, drugačije ili novo čitanje *Vijenca* kao „novog početka“ up. Srđa Pavlović, „Poetry and History in Montenegro. Njegoš and the Construction of Collective Memory“, in: *Spaces of Identity*, 2001, Vol. 1. issue 4, p. 8.

¹⁵ „U slojevitoj strukturi političke kulture i kulture uopšte, mitovi su osnovna podloga, a prototip političkih mitova su tzv. osnivački mitovi, to jest mitovi o poreklu i postanku određene države i političke zajednice. Bez osnivačkih mitova nijedna politička kultura nije dovršena, niti sama država može biti ideološki i sa stanovišta uverenja njenih pripadnika čvršće utemeljena.“ (Milan Matić, *Mit i politika*, treće izdanje, IPS, Beograd, 2005, str. 101)

¹⁶ Politički mit (kao sastavni dio političke kulture) je vitalna i aktivna predstava članova zajednice o sebi samima i kolektivnoj sudbini. Politički mitovi oblikuju vrijednosti i uvjerenja ljudi o sopstvenoj zajednici, njihovo viđenje političkog

timizaciji vlasti i homogenizaciji naroda, čime mitska svijest postaje „živa i moćna politička snaga“,¹⁷ koja izbija na površinu u vremenu kriza i neposredne opasnosti po zajednicu, što se i događalo u Njegoševo vrijeme u Crnoj Gori.

Osnivački mitovi, kao mitovi o porijeklu i nastanku političke zajednice, stoje u temeljima političke kulture i dio su individualnog i kolektivnog identiteta. Oni obezbjeđuju njenu dovršenost i neizostavni su element njenog ideološkog utemeljenja, bez koga je ona nedovršena. Osnivački mit mora biti jasno formulisan da bi politička struktura i kultura zajednice bila čvrsto utemeljena obezbjeđujući stabilnost, integrisanost i legitimitet. Na taj način se izbjegava stalna otvorenost, a time i problematičnost legitimnosti političke zajednice kao stalnog izvora nesigurnosti, nestabilnosti i krize zajednice.¹⁸

Tako istorija svake političke zajednice za polaznu i centralnu tačku ima jedan središnji (sudbinski) događaj ili/i ličnost, obično neku legendarnu ličnost ili heroja, a negdje čak i istorijske ličnosti (poput vladike Danila).¹⁹ Za obezbjeđivanje i konstruisanje identiteta, jača-

poretka i odnosa u njemu, predstava o državi i političkom autoritetu, karakteru političke vlasti i političkom identitetu zajednice. (Up. isto, str. 49). A jedna od prvenstvenih funkcija političkog mita jeste da stvori temelj za osmišljavanje nastanka i ideju o osnivanju ili počecima politike zajednice. O tome up. Henry Tudor, *Political Myth*, Pall Mall Press, London, 1972, posebno str. 138-140.

¹⁷ Milan Matić, *Mit i politika*, nav. izdanje, str. 101.

¹⁸ Up. Milan Matić, „Mit (politički)“, nav. djelo, str. 673. Ne samo da je osnivački mit konstruisao zajednicu, nego je dobio i svoje mjesto u intelektualnom polju, s obzirom da su se i helenske mitopoete, poput Hesioda, kroz njegov mit o zlatnom dobu (Hesiod, „Poslovi i dani“, u: *Poslovi i dani, Poredak bogova, Homerove himne*, prev. Branimir Glavičić, „Demetra“, Filološka biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb, 2005, stihovi, 225–237) i mislioci poput Platona, kroz njegov mit o obnovi društva nakon potopa (Platon, *Zakoni*, BIGZ, Beograd, 1971, 676a i dalje; Platon, „Državnik“, u: *Državnik, Sedmo pismo*, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1977, 270d), odnosno zemljotresa (*Državnik*, 273a), koristili mitom o osnivanju zajednice, a sa mitom o osnivanju Rima to je postalo stožerno mjesto promišljanja političke zajednice. Najpoznatiji osnivački mit, mit o Romulu i Remu, sinovima vestalke Rea Silvije, stoji u temeljima osnivanja grada Rima (Up. *Larousse Enciklopedija mitova i mitologija*, prir. Feliks Giran i Žoel Šmit, prev. Melita Logo-Milutinović, Mirjana Perić, Radoman Kordić, Plato, Beograd, 2006, str. 266–267) Rimljani su prihvatili i helenski mit o Eneju da bi produžili svoju istoriju unazad i povezali je sa Helenima i Trojanskim ratom, pa je tako i Romul smatran Enejevim potomkom. (Up. Dragoslav Srejšević i Aleksandrina Cermanović, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, SKZ, Beograd, 1989,⁴ str. 369–370, 371–373, i 133–136). O rimskom genealoškom mitu up. opširnije, Henry Tudor, navedeno djelo, Ch. 3, pp. 65–90. Važnost osnivačkog mita za društvenu i političku integraciju, stabilnost i trajnost političke zajednice je nesporna, toliko da je jedan od vodećih političkih teoretičara 20. vijeka, Karl J. Fridrih (Friedrich), čak doveo u sumnju i samu izgradnju političkog poretka bez razvijanja ovog osnovnog mita (Up. Carl Joachim Friedrich, *Man and His Government. An Empirical Theory of Politics*, McGraw & Hill Co., New York, 1963, p. 94, up. i cijelu Ch. 5: „The Political Myth, Its Symbols and Utopian Order,“ pp. 94–105)

¹⁹ „Mit je priča, narativ događaja u dramatskom obliku. Ima protagoniste, a i zaplet sa početkom, sredinom i krajem. Ali mitovi nisu puke fantazije. Mnogi

nje solidarnosti i društvene integracije, legitimizaciju političke vlasti i održanje i stabilnost poretka i njegovu trajnost neophodan je osnivački mit. Dakle, on ima koheziju i integracijsku funkciju. A pošto se svaki mit i teritorijalizuje, otud nije u pitanju samo kohezija i stabilnost, nego je mit i geografija ili bolje rečeno geopolitika.

Pri tome treba praviti razliku između političkih mitova, koji se bave prošlošću koja određuje sadašnjost, i kasnije nastalih (modernih) političkih ideologija, koje su usmjerene na budućnost projektujući neka buduća društvena stanja. Nije slučajno da su mitovi uopšte sastavni dio poezije, a posebno osnivački mitovi i simboli. Oni su veoma složene, zamršene, ali ujedno i pojednostavljene tvorevine političke kulture i predstavljaju njen integralni dio. Za razliku od istorijskih kazivanja, socioloških analiza i racionalnog naučnog istraživanja, koje djeluje na ljudski um sa svojom logikom racionalnosti i logičkog zaključivanja, mitovi (kao i poezija i umjetnost uopšte) djeluju na afektivni segment ljudske ličnosti. Otud su sastavni dio i po strukturi skoro slični ideologijama, kao sistematizovanoj racionalizaciji mitologije. Strukturna sličnost je u tome što djeluju na emocije izazivajući ih i hraneći, podstičući. Suštinska „istost“ je u tome što stvaraju vjerovanja i ubjeđenja, ali je razlika u tome što se kod ideologije radi o mješavini racionalnog i afektivnog, a mit je duboko utopljen u afektivno. Zbog toga mit nastoji da se što više odvoji od istorijske istine, jer tako biva funkcionalniji.

Ideologije sa svojim racionalnim dijelom nastoje da „analiziraju“ i „objasne“ postojeće, a afektivnim da pokrenu, aktiviraju i podstaknu na akciju da se ono „obećavajuće“ ostvari svjesnim, organizovanim i istrajnim djelovanjem. Upravo mitovi tu, kao „čista afektivnost“, ideologijama služe kao motivacioni faktor, pokretač i motivator. Mitovi pak nemaju ničeg racionalnog osim nekoliko iskrivljenih istorijskih „istina“, za koje je pitanje da li ih možemo svrstati u ono racionalno. Mit je stvar slike, simbola, ideje (ideos), skaske, priče, narativa, i iz toga izvlači afektivnost, dok je ideologija stvar racionalizovanja idejnog (ideos) radi ubjedljivosti. Tako se vjera (vjerovanje, koje ne treba racionalnog objašnjenja) i ubjeđenje susreću kod ideologije, s tim što se ubjeđenje stvara racionalnim putem, dok je vjerovanje prihvatanje bez skepse i pogovora. Ovo drugo preovlađuje u mitu. S tim što su politički mitovi često sastavni dio političkih ideologija.²⁰

Razlikovanje političkog mita od političke ideologije nam pomaže i da smjestimo *Vijenac* u cjelinu Njegoševih djela, za šta je dovoljno da ga uporedimo sa *Lažnim carom Šćepanom Malim*. Otud bismo mogli reći da je osnivački mit kod Njegoša igrao mitološku ulogu,

mitovi, posebno politički, se bave stvarnim ljudima i događajima koji su se desili. Oni nisu fikcija poput recimo bajke i ako se mi ne slažemo sa objašnjenjima.“ (Henry Tudor, nav. djelo, pp. 137–138)

²⁰ Npr. liberalni mit o slobodnom tržištu, nacionalistički mit o izabranom narodu, marksistički mit o društvenoj reprodukciji i eksploataciji, jugoslovenski mit o bratstvu i jedinstvu itd.

dok su njegova prepiska i političko djelovanje igrali ideološku ulogu. U tom smislu se i *Lažni car* nalazi više u sferi ideologije, što najbolje pokazuje njegov slavni moto, a *Vijenac* u sferi političke mitologije.²¹ Oni se susreću u njegovim političkim idejama, prije svega u glavnoj ideji — ideji nacionalnog oslobođenja od turskog jarma. Mogli bismo reći da je u tom smislu Njegoš tipičan predstavnik nacionalizma kao ideologije u njegovoj ranoj formi nacionalnog romantizma i emancipatorskog nacionalizma. On je tako i ideolog i mitotvorac, a sve u funkciji nacionalne emancipacije i političkog oslobođenja. Zato je i njegov romantičarski nacionalizam ona vrsta herderovskog romantizma i macinijevskog nacionalizma, koju srećemo i kod drugih tadašnjih pronosilaca nacionalne ideje.²²

Da li je Njegoš i sam vjerovao u mit ili ga je samo izlagao kao racionalni prosvijećeni vladar i mislilac, dakle, kao neko ko se izdigao iznad mitske svijesti, ali je svjestan njene „upotrebne vrijednosti“? Kod Njegoša nalazimo „dvostruki kolosjek“. S jedne strane, racionalna i historijska tumačenja i objašnjenja prošlosti i sadašnjosti, koja nalazimo u korespondenciji, diplomatskim misijama i razgovorima, obraćanjima izvanjcima. Na taj način, racionalno, Njegoš nastoji da informiše Zapad i da izazove simpatije ondašnje evropske javnosti u cilju priprema za povoljan trenutak oslobođenja.²³ Osnov njegove narodno-oslobodilačke misli je u narodnoj tradiciji, u relativnoj nezavisnosti i borbi protiv Turske kao i u prosvjetiteljsko-racionalističkoj misli: u borbi za racionalno društvo (on kritikuje predrasude i ismijava sujevjerje: gledanje u jagnjeća pleća, stihovi 1695–1725; Roganovo vjerovanje u vještice, stih 2175; crveni mjesec kao predskazanje, stihovi 2222–2223; ili narodno vjerovanje da kad zvoni lijevo uho za očekivati je „veseli glas“, stihovi 950–951; Obradovo uvjerenje da mu ulijetanje muhe u nos nagovještava nesreću, stihovi 817–818; u kome sudbina zavisi od njih samih, a ne od iracionalnih sila, božanskih i ljudima spoljnjih. Dakle, on se poziva na mit da bi podstakao, a sam razmišlja racionalno-politički, pa i real-politički. Znao je da Crnogorci sami ne mogu ništa učiniti i da za ostvarenje vjekovnog sna o oslobođenju nije dovoljno uzeti oružje u ruke, nego treba stvoriti i povoljnu međunarodnu klimu, diplomatskim sredstvima

²¹ Pa ipak, i u *Šćepanu* nalazimo mit o istrazi: istraga se, naime, nastavila kao tema i u *Šćepanu*. Njegovo djelovanje je konkretizovalo historijski put koji je trasi-rala istraga, posebno kao sredstvo ka ostvarivanju cilja — ujedinjenja plemena. Dakle, istragu treba posmatrati kao sredstvo za ujedinjenje plemena, a *Šćepan* je tome cilju dao ne mali doprinos (O tome up. Milovan Đilas, *Njegoš — pjesnik, vladar, vladika*, Zodne, Beograd-Ljubljana, 1988, str. 466).

²² Up. Vladimir Osolnik, „Romantičarski nacionalni epovi i nacionalni identitet Južnih Slovena“, *Slavistična revija*, 56, 2008, str. 179–189. Dostupno na: https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-37249378 (Pristupljeno 15. maja 2019)

²³ „Njegoš širi misiju u evropskoj javnosti o opravdanosti vjekovne borbe Crnogoraca za voljnost i slobodu, te da se Crna Gora prikaže kao slobodna i nezavisna zemlja“. (Čedomir Bogićević, „Petar II Petrović Njegoš kao državnik“, nav. izdanje, str. 206)

okrenuti javno mnjenje na Zapadu koje Crnu Goru još uvijek vidje-
lo kao dio Otomanskog carstva, na koju ono ima legitimno pravo.

Sa druge strane, prema unutra, prema narodu, stoje ona psiholo-
ško-emosivna mitološka tumačenja i istine koje su saobražene potre-
bama i posebnoj senzitivnosti, predstavama, tradiciji i osjećanjima
kolektiva (naroda). Njemu je jasno da mitovima ne može uticati na
prosvijećenu, racionalizovanu svijest spoljnih djelatnika, već samo la-
ganim i strpljivim diplomatskim i političkim taktičkim djelovanjem i
pozivanjem na univerzalne vrijednosti (prava i pravde) — kao što ra-
cionalnim diskursom ne može ništa uraditi u svom neobrazovanom
narodu, već samo onom simbolikom, jezikom i obrascem koji su nje-
mu primjereni, jasni i prijemčivi, a to je mit o junačkoj prošlosti, ko-
ji jedino može da pokrene, motiviše i uzburka krv, posebno kad ona
mora da se lije. U mitu o istrazi on je tako našao potvrdu svojih ide-
ja, a ne obratno da je mit kreirao njegove ideje. Mit o istrazi mu se
takoreći nametnuo kao sažeta ideja oslobođenja do kojeg se može sti-
ći samo preko tijela poprskanog krvlju sunarodnika. Tako najfanta-
stičnije tvorevine mitskih legendi i junačkih podviga dobijaju snagu
istine. Tako je Ciceron, iako realista kao državnik, pred opasnošću
rušenja republikanskog poretka od strane Kataline u svom govoru u
Senatu pribjegao prizivanju Jupitera da spasi grad, pribjegavajući mi-
tu o bogu koji je isto tako kada mu se obratio Romul spasio Rimlja-
ne od pošasti Sibirjana i na taj način spasio tek osnovani grad.²⁴ Isto
tako je i Njegoš, jednako racionalista kao državnik, kao pjesnik pri-
bjegao mitovima, vjerujući u njihovu političku moć. Ali mu mit ni-
je poslužio kao sredstvo manipulacije, nego kao najadekvatnije sred-
stvo *komunikacije* sa mitološkom svijesću i kulturom Crnogoraca.²⁵

Njegošev osnivački mit jeste *oslobodilački* mit, koji se vezuje za po-
četak pobune protiv spoljnog neprijatelja i njegovih unutrašnjih po-
magača radi konačnog oslobođenja. Tzv. istraga je u tom smislu akt
pobune kao početka ovog procesa oslobađanja — u smislu otpora i
samoosvješćivanja — u vrijeme vladike Danila.²⁶ Pobuna se ovdje po-
stavlja kao istorijski početak jednog dugog procesa ostvarivanja jedin-
stva, društvene homogenizacije i političke integracije, otud kao po-
četak građenja „poretka“ iz „besporetka“. Upravo u tom smislu ova
pobuna predstavlja Njegošev osnivački mit, kao prelomni događaj
u kom se okončava loša predistorija (besporedak) i započinje prava

²⁴ Ovo upućivanje na Ciceronovo korišćenje mitom nalazi se kod Tjudora, nav. djelo, p. 136. Tjudor tamo navodi još dva detalja. Tako, kako navodi Tjudor, Ciceron i u svom djelu *O državi* (knj. II, 4) kaže da je Romul sin boga Marsa, a i Tit Livije u svojoj *Istoriji Rima* (knj. I, 7) da je „otac osnivača sam bog Mars“. Njih dvojica, naravno, znaju da nije tako, ali i da drevne tradicije često sadrže korisne fikcije i te korisne fikcije treba sačuvati.

²⁵ „Čovjekovom ograničenom umu treba mit radi ovladavanja situacijom; kada bi se sve moralo raditi na racionalan način, ništa se nikada ne bi uradilo, ponajmanje u politici.“ (Karl J. Friedrich, nav. djelo, p. 94)

²⁶ Upravo prvobitni naziv epa „Izvi iskra“ ukazuje da je istragu posmatrao kao početni događaj obnavljanja slobode i nezavisnosti Crne Gore.

istorija. Zato je to formativni mit. Ovaj mit se u tom smislu oslanja na ostale mitove, a prije svega na kosovski mit. Ako je kosovski mit shvaćen kao početak propadanja srpske srednjovjekovne države i naroda, pa u tom smislu predstavlja srpsku predistoriju, ovaj događaj je preloman, kao prelazak iz predistorije u pravu ljudsku istoriju, kao spašavanje pocijepane političke zajednice Crnogoraca.

Gdje fikcija preuzima ulogu stvarnosti

Utoliko „istraga poturica“ ne predstavlja istorijsku, nego mitološku istinu,²⁷ koja se, kao odgovor na kolektivne potrebe, strahove i želje, pojavljuje kao psihološka ili emotivna istina, gdje se fikcija predstavlja kao sama stvarnost, odnosno preuzima ulogu stvarnosti. Priroda je političkog mita da u samom dramaturškom mitskom scenariju postoji unaprijed dat cilj, a to je takav rasplet događaja ka kakvom je mit i usmjeren i kakav odgovara trenutnoj upotrebi mita i kolektivnim potrebama i stremljenjima. Mitska fabula rekonstruiše prošlost sugerirajući jedan jedino mogući izlaz iz krize, neminovno razrješenje drame i tako aktuelnih problema raskola i sukoba. Tu ulogu da „gura“ ka raspletu događaja i razrješenju drame u *Gorskom vijencu* ima kolo koje podstiče glavare da donesu tu bolnu bratoubilačku odluku (bilo direktnim nagovaranjem, stihovi 279–290, bilo podsjećanjem na junačka djela, stihovi 563–602 i 1045–1073; bilo huljenjem Stefanice zbog priklanjanja Turcima i islamu, stihovi 691–709).

²⁷ Pretpostavku o istorijskoj, činjeničnoj neutemeljenosti ovog mita sam podržao u navedenom tekstu o političkim idejama u *Gorskom vijencu* (Up. Ilija Vujačić, „Političke ideje u *Gorskom vijencu*“, nav. izdanje, navedena literatura u napomeni 29. Up. i kritičko razmatranje literature o „istrazi“ prof. Živka Andrijaševića: Živko Andrijašević, „Istraga poturica — istoriografija, izvori, istoričnost“, u: Živko Andrijašević, *Balkanski ugao. Radovi iz istorije Crne Gore*, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, Podgorica, 2018. str. 41–77). Ako se istraga doista desila to bi značilo da je u vrijeme vladike Danila postojala uvriježena netrpeljivost prema Muslimanima, ali to ne odgovara istorijskim činjenicama, kako nas izvještava Zvezdan Folić u svojoj knjizi *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918*, knjiga I, Matica Muslimanska Crne Gore, Podgorica, 2013: „Neprihvatljiva je konstatacija o ogromnoj mržnji Crnogoraca prema Muslimanima, jer mnoštvo primjera govori potpuno drugačije (str. 209) (...) Postepeno smanjivanje broja Muslimana u podlovcenskoj Crnoj Gori desilo se nakon završetka Morejskog rata (1684–1699), a Crna Gora je na izmaku XVII vijeka bila faktički slobodna od Turaka. Tada Muslimani, kao manjina, po svemu sudeći, počinju da napuštaju Crnu Goru, budući da je ovakav rasplet događaja kod njih uzrokovao osjećaj pravne i fizičke nesigurnosti. Oni su nastavili da se iseljavaju iz Crne Gore i početkom XVIII vijeka jer su bili uplašeni da će zbog turskih kaznenih pohoda prema Crnoj Gori biti izloženi odmazdi od strane Crnogoraca. U tako napetim okolnostima došlo je do manjih sukoba između Crnogoraca i dvije-tri porodice ‘poturčenjaka’ u Čekličima. A ti sukobi, koji su ostali u svijesti ljudi, docnije su stvorili osnovu za stvaranje mita o ‘Istrazi poturica’“. (str. 212). O tome up. i Vojislav P. Nikčević, „Geneza, funkcije i značenja teme ‘istraga poturica’ u *Gorskom vijencu*“, u: *Lingua Montenegrina*, god. X/1, br. 19, Cetinje, 2017.

Henri Tjudor (Henry Tudor) je pokazao²⁸ da je mit odgovor na unutrašnje rascjepa i protivrječja u mentalnoj strukturi i moralnoj svijesti, kao stanje koje izaziva potrebu za mitskom konstrukcijom i opravdanjem i za ponovnim uspostavljanjem moralne ravnoteže i društvene integracije, neophodnim za održanje zajednice. Upravo to čini Njegoš sa mitom o istrazi poturica. U moralno podvojenoj zajednici „jedne krvi“ i zajedničkog porijekla, gdje postoji stalna psihološka drama pojedinca i njegove podijeljene lojalnosti prema srodnicima, plemenu i vjeri, odnosno zajednici, kada pojedinac vapi za razrješenje te psihološke napetosti u sopstvenom biću i svijesti, mit pruža opravdanje i *ratio* djelovanja i razrješenja preklapajućih lojalnosti, upućujući ga ka jednoj, u ovom slučaju lojalnosti vjeri, jer jedino ona, a ne lojalnost plemenu ili rođacima obećava slobodu i razrješenje protivrječnosti, izvjesnost i sigurnost života i potomstva. U moralno (čitaj: vjerski) podvojenoj zajednici, pojedinac gubi tlo pod nogama i sigurnost. Tako nastaje potreba za mitskim (a ne racionalnim) opravdanjem amoralnog djela bratoubistva. Mit ovdje ima *katarzičan efekat*, on treba da oslobodi savjest svakog pojedinca (od ratnika do vladike Danila) odgovornosti za počinjeno nepočinstvo. Zato, kada dođe vijest o „istrazi“ nastaje puškaranje i obavlja se pričeš, kao katarzična reakcija, nakon koje slijedi opuštanje. Privatna moralnost bi nalagala da se ne lije rođačka krv, ali javna dužnost koju nameće mit je ona koja razrješava problem privatne moralnosti. Privatnost se rastače u zajednici. U aktuelnoj krizi postoji opasnost sloma i gubitka zajednice, a ona je jedino čvrsto sidro za koje je vezan život svakog pojedinca. Mit o istrazi predstavlja i mit moralne svrhe, jer bratoubilački čin stvara povjerenje i doprinosi mobilizaciji i ujedinjavanju političke volje u moralno podijeljenoj zajednici. Opstanak moralno podijeljene zajednice sa različitim sistemima vrijednosti i uvjerenja rađa podijeljene lojalnosti, a „niko nije u stanju da istovremeno sluša dva gospodara“ (Konfučije) i zato borba za prevazilaženje moralnog rascjepa i uspostavljanje koherentnog poretka (homogene zajednice) predstavlja vrhovni cilj, pred kojim padaju i individualni moralni obziri, pa tako i Danilovi.

Politički mitovi znaju i za demonizovane mitske obrasce i likove, koji predstavljaju antisimbole. U *Gorskom vijencu* to su Turci kao politički neprijatelji kojima glavari pripisuju najgore osobine i izazivaju negativne emocije ujedinjujući zajednicu na tom negativnom obrascu.²⁹ Pored ove mitske projekcije za postizanje političkog efekta

²⁸ Henry Tudor, nav. djelo, pp. 124–125

²⁹ Njegoš je uopšte u svom političkom i diplomatskom djelovanju i u književnom radu označio Turke kao *političke* neprijatelje Crnogoraca i svih Slovena, pa i hrišćana uopšte. Ovo se da zapaziti kada se uporede četiri verzije pjesme „Perović Batrić“ koja je u njegovoj redakciji u *Ogledalu srbskom* dobila naziv „Osveta Batrića Perovića“. Kod Njegoša se ona razlikuje od ostale tri verzije pjesme o zatočeništvu Batrića od strane Osmana Ćorovića. U njima je osveta glavni motiv i pripada obračunu na *plemenskoj* osnovi, dok u Njegoševoj redakciji iz 1846. godine ova pjesma „djeluje gotovo kao odgovor na plemenski antagonizam i

mobilizacije protiv neprijatelja, a okretanja od međuplemenskih trzavica, Njegoš je iz kosovskog mita preuzeo i negativni mitski obrazac izdajnika (Vuka Brankovića) i poetski ga vezao za ona plemena i pojedince koji se priklanjaju Turcima i koji tako slabe i razgrađuju jedinstvo Crnogoraca i crnogorsku političku zajednicu.³⁰ Na taj način se negativno, preko mitskog antisimbola izdajstva, ostvaruje kohezija i jedinstvo patriotskog osjećanja, tim prije što su izdajnici oni koji se angažuju na strani turskih osvajača, bilo da se radi o onima iz Danilovog doba ili aktuelnih izdajnika, pobunjenika protiv Njegoševе vlasti.

Pošto se radi o traganju za počecima političke zajednice, za političkim početkom zajednice, jasno je da je mit transponovan u Danilovo doba zbog više razloga. To pokazuje da mit služi još nečemu, ne samo zasnivanju zajednice, nego i zasnivanju legitimiteta vlasti. I tu je ovaj mit po svojoj funkciji sličan svakom drugom osnivačkom mitu. Jer nije samo u pitanju uspostavljanje dinastije Petrovića,³¹ nego se radi i o prvim ozbiljnim pobjedama nad Turcima i uspostavljanju prvih institucija vlasti, kao organizovane (jedine političke) sile prinude,

partikularizam ranijih verzija“, a Osman se prikazuje sada kao paradigma neprijateljstva prema Turcima uopšte, sa naglašenom etničkom i religijskom identifikacijom, naglašavajući figuru Turčina kao *javnog političkog neprijatelja* a ne više samo čovjeka iz drugog plemena koji se sveti zbog krađe. O tome up. Aleksandar Pavlović, *Epika i politika. Nacionalizovanje crnogorske usmene tradicije u prvoj polovini XIX veka*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2014, 284–303, navedeni citat se nalazi na str. 297.

³⁰ Politički mitovi znaju za demonizovane mitske obrasce i likove (antisimboli) — neprijatelje i vode kojima se pripisuju najgore osobine, evociraju se negativne emocije i na taj način ujedinjuje grupa (Matić, „Mit (politički)“, nav. izdanje, str. 68.

³¹ Osnivački mit je svuda „praćen po pravilu velikim naglašavanjem uloge nacionalnih političkih figura“. (Milan Podunavac, *Politička kultura i politički odnosi*, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 127). Pored mitskih figura u njemu se nalaze i istorijske ličnosti. Obično se kaže da je Njegoš „početak“ Crne Gore vezao za vladiku Danila kao rodonačelnika dinastije Petrovića, ali prije da je Njegoš potegao za jednim duhovnim autoritetom i sa njim povezanim mitom, ne iz prevashodnog razloga utemeljavanja dinastije, nego iz aktuelne potrebe učvršćenja političke zajednice i njenog poretka, jer je uvodeći nove političke institucije i odnose na koje narod nije bio navikao i koje su radikalno mijenjale ranije stanje i navike — a što je dovelo do nekoliko ne malih pobuna — zabrinut da li će te institucije da se ukorijene i sama politička zajednica održi. Tome je naravno doprinomio i sukob sa guvernadurima Radonjićima, ali, kako se pokazalo, Njegošu za uklanjanje guvernadura nije trebalo nikakvo mitološko ili bilo koje drugo opravdanje, pa ni naglašavanje dinastije Petrovića kao legitimnih nosilaca trona. Ono je više dodatni elemenat, a glavno je učvršćenje vlasti. Osnovni razlog smještanja ovog mita o početku na prelomu 17. i 18. vijeka je to što je vladika Danilo iskoristio kraj Velikog (Bečkog) rata 1699. godine da se osamostali i da pokrene borbu za oslobođenje: time je započela borba za oslobođenje, tu se nalaze počeci crnogorske nezavisnosti, a kontigentna je činjenica da je tu i početak dinastije Petrovića. Uostalom, ono što bi opravdalo pretpostavku o Njegoševoj brizi za utemeljenje dinastije, tada kada piše *Vijenac* više ne postoji, jer je Njegoš ukinuo funkciju guvernadurstva još 1830, tako da mu sada nije bilo potrebno da dodatno legitimise dinastiju Petrovića, jer je „suparnička“ loza odstranjena.

koja je sredstvo formiranja političke zajednice, a koja će izrasti iz doba „besudnosti“ i labavog plemenskog saveza u uređenu državu.

Postavlja se dalje pitanje smisla ovog mita. Najjednostavnije, banalno i bukvalno tumačenje bi bilo slijediti samu „radnju“ i „sadržaj“ epa, pa zaključiti da je priprema „istrage“ služila mobilizaciji Crnogoraca za neko vjersko čišćenje u vrijeme vladike Danila, ali smisao mita nije u pjesničkom iskazivanju navodnih istorijskih događaja s kraja 17. ili početka 18. vijeka. Pošto se ne radi o istorijskoj nego mitološkoj naraciji, mit je ovdje kao i svaki drugi mit, onaj koji treba iz prošlosti da govori o sadašnjosti, pa tako i mit o istrazi. On je prije svega u funkciji aktuelnih događanja. Ne radi se o nepostojanju mogućnosti suživota, već o nespremnosti nekih, „poturica“, da se stave pod zajedničku zastavu odbrane zemlje i pod vlast vladike. Problem je prije politički (jedinstvo zajednice) nego vjerski (vjerska homogenost), ali se ovaj problem uspostavljanja centralne vlasti zaogrće vjerskim razlogom, jer je, opet, vjera u to vrijeme odlučujući identitet-ski faktor.³² Ako uzmemo u obzir činjenicu da u njegoševskoj Crnoj Gori sredinom 19. vijeka skoro da i nema muslimana (oni će se primjetnije pojaviti u granicama crnogorske države sa njenim širenjem i međunarodnim priznanjem 1878. godine), onda je jasno da je problem ne toliko u vjerskim, koliko u političkim podjelama. Ono što treba da se istraži nijesu pripadnici druge vjere, nego izdajnici. Ono što treba ukinuti jeste arhaična i anahrona ideja fluidnog i nesigurnog saveza plemena i plemenska lojalnost koju treba zamijeniti *političkom* lojalnošću (nacionalnoj) zajednici i centralnoj vlasti. Nastoji se ukinuti plemenski partikularizam i mogućnost da plemena separatno stupaju u dogovore sa Turcima. Ali ovako racionalizovana ideja ne može da dopre do neukih Crnogoraca, za to je potreban mit, a on može biti samo mit o istrazi poturica kao *izdajnika*, ne toliko vjere, koliko zajednice i vlasti. Plemenska pripadnost je tu iznad same vjerske pripadnosti (kao što je uopšte i bio slučaj u Crnoj Gori), a Njegoš — koji se u političkom disciplinovanju plemena služi svim raspoloživim sredstvima — drugačije pristupa u duhovnoj sferi, pa političku izdaju (partikularizam) zaodijeva u vjersko ruho, što je Crnogorcima bliže za poimanje.³³ Zato je uspostavljanje centralnog

³² Ne malu ulogu ovdje ima i Njegoševo uvjerenje da Crnogorci nose perjanicu evropskog hrišćanskog otpora azijatskoj najezi Osmanlija, tako da je naglašavanje vjere ovdje usmjereno i u tom pravcu, pokazivanja hrišćanskoj Evropi da se za njen *credo* bori mala Crna Gora i time izazivanja pozitivnih sentimenta prema Crnogorcima. Da je to tako, tj. više političko jedinstvo nego vjerska homogenost, dokazuju njegovi brojni iskazi u prepisci i u motu u *Šćepanu* o jezičkom i etničkom zajedništvu južnoslovenskih naroda, a zanemarivanju njihovih vjerskih razlika. „Time bi se on još jače mobilisao, kao i ostali hrišćani pod turskom dominacijom i tako se zaustavilo širenje islama i podstakla borba protiv izdaje narodnih interesa“. (Zvezdan Folić, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918*, nav. izdanke, str. 204)

³³ Ovdje moramo imati u vidu da je vjerski identitet bio osnovni elemenat identiteta do kraja 18. vijeka uopšte na Balkanu, pa i u Crnoj Gori, tako da je usmena kultura — epovi, legende i mitovi — predstavljala osnovno sredstvo

političkog autoriteta i suverenosti moguće jedino ukidanjem partikularnog plemenskog autoriteta. Uspostavljanje zajedničkog (nacionalnog) identiteta, a ne jednovjerske zajednice je osnovni cilj, a moguće je samo ukidanjem partikularnog (plemenskog) identiteta. To zahtijeva ideja moderne države — nacije. Ovdje se istinskom, „pravom“ vjerom imenuje samo vrhovno načelo. Za njega Njegoš još nema moderne političke pojmove (nacija, država, patriotizam, suverenost) pa se služi tradicionalnim pojmom „pravovjerja“ i sve prikazuje u vjerskim pojmovima. Istraga poturica je čin novog početka, ali se ne osniva neko novo jednovjerno društvo, nego rekonstruiše staro u obliku moderne, politički integrisane zajednice, ali Njegoš za političku homogenizaciju koristi kao sinonim ideju vjerski homogenizovane zajednice, svjestan da Crnogorci ophrvani kosovskim i drugim mitovima vjerske čistoće, jedino pojmovima „časnog krsta“ mogu da se pokrenu na akciju. Zna Njegoš da u 19. vijeku više nije ni moguće ni mudro, s obzirom i na unutrašnje i na spoljne okolnosti, izgrađivati jednovjersku državu, što pokazuju i njegovi drugi radovi i prepiska.

Njegoš je ognjem i mačem branio ugroženi autoritet tek rađajuće centralne vlasti kada je ona dovođena u pitanje, ali to nije dovoljno, potrebna je ideologija koja će to legitimisati. I dok je ta legitimacija na nivou njegove političke prakse sadržana u državnom razlogu,³⁴ u idejnom smislu je legitimisana mitom koji poziva na političko jedinstvo, koje se uspostavlja istragom. Njegoš ne može sebi dopustiti, a i potpuno bi bio svojoj sredini nerazumljiv, da legitimise vlast pozivanjem na sekularni princip *interesse di stato*, pa pribjegava jednoj zastarjeloj religijskoj formuli — vjerskom jedinstvu. On se u još uvijek tradicionalističkoj Crnoj Gori ne može pozivati na tako sekularizovani i od morala očišćen princip „čiste“ moći kao što je *raison d'état*, a i daleko je od političkog racionalizma evropskog 17. vijeka i njegove ideje „prirodnih prava“, da bi se radilo o moralnoj legitimaciji, već

identifikacije i razgraničenja od „drugih“. Zato i Njegoš, dosljedno tome, identitet u Gorskom vijencu vezuje za vjeru, iako u svim ostalim djelima i korespondenciji insistira na etničkoj, a ne vjerskoj osnovi identiteta.

³⁴ *Ragione di stato* ili državni razlog je bila uobičajena, pa i jedina legitimacijska formula pri rađanju moderne države u 16 vijeku. A to je bilo jedino moguće u obliku političkog apsolutizma, čiji je izdanak doktrina državnog razloga. Naime, kako je u 16. vijeku katolička vjera pocijepana reformacijom, a potom i vjerskim ratovima, koji su i sami bili manifestacija rađajuće moderne apsolutističke države, pa je nestao osnov legitimacije koji je vjekovima počivao na božjoj promisli, morala se pronaći nova legitimacijska formula. A pošto još nije nastupila nova moralnost sa učenjem o prirodnim pravima pojedinca, koja će biti legitimacijska formula od 17. vijeka nadalje, morala se pronaći druga sekularizovana formula — i nju je dala sama apsolutna vlast. Otud državni razlog biva sveopštim legitimacijskim sredstvom rađajuće moderne države. Naravno, Njegoš živi i djeluje u 19. vijeku izgrađujući ranomodernu državu. Ali to su već izmijenjene okolnosti, pa je i njegova legitimacijska formula neka vrsta kombinacije sekularne (čisto političke) formule državnog razloga, moralno-vjerske formule hrišćanstva u čijem je središtu mit, ali i ideološka formula romantičarskog nacionalizma. Tako kod njega nalazimo kombinaciju raznih opravdanja: političkih, moralnih i nacionalnih. Ipak, njima svima dominira osnivački mit.

ga zaodijeva u ranije legitimacijske formule — religijske. Uz to, radi se o stvaranju nacionalne države da bi se proizvela i pojačala kohezija, solidarnost, jedinstvo³⁵ i na taj način se kod njega ostvaruje jedna smješa moralno-vjerskih, etničkih i političkih legitimacijskih formula. Mit je u tom smislu kombinacija ovih formula. Sredinom 19. vijeka, kada je već pod budnim okom evropskih sila, Njegoš nije mogao sebi dopustiti konstituisanje vjerski homogenizovanog (jednovjerskog) društva, nego je htio rekonstruisanje zajednice na novim principima. Samo tako se može razumjeti stavljanje mita o istrazi u centar djela kao uklanjanje onih koji su iste krvi i porijekla, a druge vjere.³⁶ Ali i teškoća odluke za bratoubilački rat. Bratoubilaštvo je takođe opšti mitološki motiv! Nalazimo ga u Bibliji (Kainovo ubistvo Avelja), kod zasnivanja Rima (Romulovo ubistvo Rema) i u drugim osnivačkim mitovima. Za mobilizaciju Crnogoraca je, po njemu, očigledno djelotvornije sredstvo mit o istrebljenju poturica, nego što bi bilo pozivanje na racionalnu argumentaciju. Mada se djelimično i ona javlja u njegovom ukazivanju na etničku povezanost — u *Vijencu* na jedan, a u *Šćepanu* i prepisci na drugi, izoštriji način. Funkcija mita je da ukine neizvjesnost koja sredinom 19. vijeka postoji u Crnoj Gori.³⁷

„Istraga“ je srž Njegoševe, odnosno crnogorske mitologije, jer je mit „zgodno“ uklopljen sa ostalim mitovima, prije svega mitom o Crnoj Gori kao „neugasloj vatri srpske slobode“ i za Turke neosvojivoj tvrđavi, jedinjoj slobodnoj državi na Balkanu, koja predstavlja „cvi-jet srpstva“ i koja čuva kosovski zavjet. A ovaj mit je, opet, povezan sa mitom o obnovi Dušanovog carstva kao državotvornom cilju njegovog strica, koji on nasljeđuje i dalje razvija.³⁸ Između njih, kao neophodna nit, stoji genealoški mit ili mit o bijegu u planine, koji govori o prebjegu slobodarski zadojenih potučenih ratnika s Kosova u crnogorske planine. Njega Njegoš iskazuje kako u poeziji:

³⁵ „Traženje sigurnosti u tim uslovima rađa potrebu za vraćanjem tradicionalnim vrednostima i oživljavanjem arhaiskih obrazaca identifikacije“ (Milan Matić, Predgovor prvom izdanju, u: *Mit i politika*, nav. izdanje, s. p.)

³⁶ „Izdaju u Piperima i Crmnici, epski opjevanu u deseteračkoj pjesmi „Kula Đurišića“ od strane samog Njegoša, crnogorski vladika u svojem glavnom djelu dakako poistovjećuje s činom „turčenja“. Ti događaji iz stvarnog života Njegoševog doba preoblikovani su na širokoj podlozi i retrogradno izdignuti na pijedestal nacionalnog simbola za izdaju.“ (Zvezdan Folić, nav. djelo, str. 204)

³⁷ Što je primijećeno kao funkcija mita uopšte: „Pa ipak, iza kulisa ove spoljne racionalnosti mitskih priča, prisutna je unutrašnja osnovna tendencija koja je racionalna i praktična. Ona se sastoji u funkciji mita da uklanja neizvesnosti koje postoje oko stvari i pojava, da prokrči put uspostavljanju ljudskog poretka u svetu i vremenu, da ojača uverenost i uveravanje u poreklo, tokove i ishode zbivanja.“ (Milan Matić, *Mit i politika*, nav. izdanje, str. 20).

³⁸ Odavno je razriješena dilema o Njegoševom državotvornom programu. On je nesumnjivo faktički rodonačelnik ranomodernе crnogorske države, ali je istovremeno bio, kao i njegov stric Petar I, opsjednut idejom o obnovi Dušanovog carstva, a Crne Gore kao njegovog dijela.

„Što uteče ispod sablje turske
što na vjeru pravu ne pohuli,
što se ne hće u lance vezati,
to se zbjegža u ove planine
da ginemo i krv prolivamo,
da junački amanet čuvamo,
divno ime i svetu slobodu.“ (*Vijenac*, 262–268)³⁹

tako i u korespondenciji: „Kada je Bajazit (Ilberim nazvani) Bosnu pokorio i kada su divlje orde azijske naše maleno, no junačko carstvo razrušile, onda su moji preci i jošte neke odabrane familije, koje nijesu tu poginule od Turaka, ostavili svoje otačastvo i ovijem gorama utekli.“⁴⁰ Sa ovim genealoškim mitom,⁴¹ Njegoš objašnjava etnogenezu Crnogoraca kao potomaka nepokornih srednjovjekovnih Srba koji nijesu htjeli trpjeti ropstvo i povukli su se u crnogorske gudure, dajući u svojoj dramatizaciji Kolu da ga izriče, naglašavajući s tim da je on duboko ukorijenjen u narodu (stih 262–268).

³⁹ Mit o bijegu u planine je širen iz romantičarske literature i predaje, a inače je proizvod početka 19. vijeka i romantizma kao i drugi ovdje navedeni mitovi. Danilo Radojević s pravom piše da prihvatanje tog mita kao istorijske istine kod Cvijića i drugih, predstavlja „romantičarsko-propagandno ‘tumačenje’ Njegoševih stihova ‘što se ne hće u lance vezati...’, koji se stvarno odnose na preseljavanje dijela crnogorskog stanovništva iz Zetske ravnice, od stare prijestonice Žabljaka, đe je bilo teško davati otpor Turcima — u planinske djelove zemlje, — pa govori da je ‘svet koji je izbegao u njena brda’, pri čemu misli na tadašnje navodno preseljavanje Srba u Crnu Goru — bio ‘kvintesenca’ kosovske misterije, te da je taj mit dobio genetska svojstva. Autori koji čak i u istoriografiji ponavljaju tezu o navodnom preseljavanju iz Raške, uvijek tvrde da je preprtljalo plemstvo, izuzima se potčinjeni sloj (sebri, meropsi i otroci); oni ne primjećuju pri tom, da već ta tvrdnja ukazuje na romantičarsku provenijenciju priče.“ (D. Radojević „O pojavi lika Miloša Obilića kao mitskog junaka u svijesti Crnogoraca“, u: *Lingua Montenegrina*, god. XII/1, br. 23, 2019, str. o Obiliću, str. 450)

⁴⁰ Petar II Petrović Njegoš, „Pismo Osmanpaši Skopljaku od 5. oktobra 1847. godine“, u: Djela, nav. izdanje, str. 855.

⁴¹ Prva verzija genealoškog mita po kome su najbolji Srbi koji se nijesu htjeli pokoriti Turcima izbjegli u vrleti crnogorske, nalazi se u *Svobodijadi* (stih 146–153). Ovaj mit inače nije ekskluzivno Njegošev, nalazi se i u Vukovom *Rječniku*. Sam mit je vjerovatno nastao u 19. vijeku, što se ispravno dovodi u vezu sa buđenjem nacionalne svijesti: „U stvari nije ni bilo potrebe za njima prije toga, pošto su balkanski narodi kasnili u procesima izgradnje države i stvaranju nacionalnih identiteta“ (Natasha Margulis, *Njegoš's Montenegro, the Great Powers, and Modernization in the Balkans: 1830–1851 — A dissertation submitted to the Division of Graduate Studies and Research at the University of Cincinnati*, 2004, Copyright 2005 by Margulis, Natasha), p. 3; dostupno na: http://www.academia.edu/21510268/Njegos%C5%A1s_Montenegro_the_Great_Powers_and_Modernization_in_the_Balkans_1830-1851 (pristupljeno, april, 2017) (Postoji i naš prevod u izdanju Matice Crnogorske, Nataša R. Margulis, *Njegoševa Crna Gora*, Matica Crnogorska, 2014, ali mi on u vrijeme pisanja teksta nije bio dostupan)

Mit o vjekovnoj slobodi Crne Gore i o crnogorskom nacionalnom elitizmu⁴² pak služi tome da se Crnogorci osjete ponosnima što su čuvari Kosovskog zavjeta i na braniku slobode i poretka već toliko vjekova, pa to treba da ostanu i sada, kao stožer otpora i odbrane od turske najezde. Petrovići su stvarnu nezavisnost projektovali u daleku prošlost vladavine Crnojevića, konstruišući crnogorski nacionalni narativ (koji u 18. i 19. vijeku nije nužno isključivao paralelni pansrpski kontekst, a kod Njegoša ni južnoslovenski),⁴³ što je dovelo do stvaranja mita o neprekidnoj samostalnosti. I tome dodatnog mita o prenosu vlasti Đurađa Crnojevića na mitropolita cetinjskog. No i ovaj mit je, kao i drugi mitovi, skrojen po romantičarskom obrascu iz 19. vijeka. I on je, naravno, kao i drugi, davno osporen.⁴⁴

Kosovski mit⁴⁵ se u *Vijencu* ne daje direktno, ali se na više mjesta referira na kosovsku bitku i srpske junake Lazara i Miloša, poetskim izražavanjem čežnje za slavnom junačkom prošlašću i povratak

⁴² Tvorac ovog mita je, po ocjeni Živka Andrijaševića, bio Vladika Vasilije, kao „tvorac prvog crnogorskog državnog programa“, sa idejom o stvaranju nezavisne Crne Gore u istorijskim granicama (Up. dr Živko Andrijašević, *Istorija Crne Gore*, Vukotić Media, Atlas fondacija, str. 118–120). Ali, to mu nije smetalo da crnogorski državotvorni program vezuje za Crnojeviće u smislu obnove Crne Gore na temeljima i u teritorijalnim granicama crnojevićevske Crne Gore, za razliku od Petra I i Petra II Njegoša, koji su svoje državotvorne programe vezali za obnovu Dušanovog carstva i utapali crnogorsku državnost u „srpsko/slavjansko“ carstvo.

⁴³ Up. František Šitek, *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Matica crnogorska, Podgorica, 2015, str. 266.

⁴⁴ Predstava o neprekidnom kontinuitetu državne i političke samostalnosti Crne Gore od odlaska Đurđa Crnojevića u egzil u Veneciju krajem 15. vijeka pa do dolaska Petrovića krajem 17. vijeka je, razumije se, mit. (Up. isto, str. 269)

⁴⁵ Kosovski mit je kao i svaki drugi doživljavao brojne transformacije i „redakcije“ u istoriji pretvarajući se u cijelu epopeju. Poznato je da je malo toga iz mita što se može smatrati sasvim izvjesnim, samo par podataka: datum bitke, glavni protagonisti hrišćanske i osmanske vojske, knez Lazar i sultan Murat I, kao i Vuk Branković, odred bosanskih vojnika pod vođstvom Vlatka Vukovića i da su poginuli i Lazar i Murat. Sve ostalo je fantastična konstrukcija koja se u nekoliko vjekova dopunjavala i transformisala s obzirom na to koju je potrebu trenutno zadovoljavala. (O tome više: Miodrag Popović, *Vidovdan i časni krst. Ogljed iz književne arheologije*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2007, Ivan Čolović, *Smrt na Kosovu polju. Istorija kosovskog mita*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2016). Inače, ovaj mit je nastao, kao i ostali, početkom 19. vijeka: „U punoj meri razvijen kosovski mit javlja se tek u XIX veku, kad se starije priče o Kosovskoj bici prekravaju i dopunjavaju da bi mogle da se stave u službu u to vreme glavnog političko-verskog kulta nacije, kome će evokacije Kosova služiti i u XX i prvim decenijama XXI veka.“ (Ivan Čolović, nav. djelo, str. 7). Za razliku od Đilasove tvrdnje da je kosovski mit bio u Katunskoj nahiji razvijen i prije Njegoša (Milovan Đilas, *Njegoš — pjesnik, vladar, vladika*, Zodne, Beograd-Ljubljana, 1988, str. 20) istoričar Stanojević je utvrdio da „ova tradicija o Kosovu sve do Njegoša nije imala dubljeg korijena u narodu“ i počela se „tek preko *Gorskog vijenca* i kasnije kralja Nikole i glavarskog sloja polako širiti u narodu“ (Gligorije Stanojević, *Crna Gora u doba vladike Danila*, Cetinje, 1955, str. 183–184, navedeno prema: Radovan Radonjić, *Politička misao u Crnoj Gori*, CID Podgorica, 2006, str. 88, fn. 378). Za moju analizu nije bitno da li je mit

izgubljene časti kroz borbu sa Osmanlijama. Neposredno uz kosovski mit stoji mit o izdaji, koji podsjeća narod na božju kaznu zbog izdaje velikaša i njihovog nejedinstva,⁴⁶ koji treba da opomene Crnogorce, Njegoševe savremenike, da izdaja može da uništi zajednicu. Njegoš, štoviše, vrši znatnu transformaciju mita o Kosovu odstupajući od martirskog lika Lazara i njegovog izbora „carstva nebeskog“, pa ističe samo *osvetnika* Obilića, koji kod njega postaje glavni mitski junak Crnogoraca, koji lebdi nad njima u boju i koji im prije odlučujuće bitke u san dolazi kao njihov svetac zaštitnik.⁴⁷ Obilić se prvo javlja u snu vojvode Batrića kako na bijelom konju prolijeće cetinjskim poljem (stihovi 2382–2383), a potom i svima ostalima, kako izvještava didaskalija poslije stiha 2386: „Poslje trideset četrdeset drugih priča svoje snove; svaki kaza san jednak; da je Obilića vidio kao i vojvoda Batrić.“

Istoričnost svih ovih mitova je davno osporena, ali to ne umanjuje činjenicu da su oni za Crnogorce bili realnost i istina po kojoj su živjeli i zato kao takve moramo da ih razumijemo, ako hoćemo da razumijemo to doba i procese koji su se odvijali u 19. vijeku.

Zaključak

Mit biva mitom po ulozi koja mu se pridaje, a uloga mitova kod Njegoša je bila da „prizove k pameti“, osvijesti i izazove odlučno djelovanje. A to se upravo postiže pretjerivanjem, naduvanim, hiperbolizovanim i prenaplašenim slikama i konceptima, onim što će da zanosi i nadahnjuje junačke grudi „momaka prsiah vatrenijeh“ i „krvi užedene plamenom gordošću“. Njegoš je bio svjestan da stanje nezvjesnosti i opšte nesigurnosti po opstanak zajednice zahtijeva da se preduzmu radikalni potezi.

I ovaj mit, kao i svi drugi osnivački mitovi, koji su trebali da nadahnjuju nove generacije, podrazumijevao je ostvarivanje zasnivanja političke zajednice teškim zločinima, obično bratoubistvom. U mitu

nastao prije Njegoša ili ga je on razvio, važno je da ga je u svakom slučaju on koristio kao važan faktor ujedinjenja i mobilizacije.

⁴⁶ Kolo u *Gorskom vijencu* govori o velikašima kao „roda izdajicama“, proklinje velikaše i žali što nijesu otrovani na kosovskoj večeri (stihovi 215–220). O interpretaciji mita u *Gorskom vijencu* up. Ivan Čolović, *Smrt na Kosovu polju. Istorija kosovskog mita*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2016, str. 167.

⁴⁷ Ovdje valja napomenuti da je upravo Njegoš u preradi kosovskog mita izdigao Obilića, čiji je kult stvoren u prvoj polovini 18. vijeka u krugu Karlovačke mitropolije u fruškogorskim manastirima, a Njegoš ga je preuzeo iz vojvođanske romantičarske literature preko svog učitelja Sime Milutinovića Sarajlije. Prije Njegoša, Obilića nema u crnogorskoj epici, ali ni u srpskoj literaturi do 18. vijeka. Utoliko je ova Njegoševa prerada mita i ustanovljenje svojevrsnog kulta direktno preuzeto od romantičarskih književnih krugova. O svemu tome up. Danilo Radojević, nav. rad, str. 431–456. O Njegoševom „preinačenju i oplemenjivanju“ Obilićevog lika i stvaranju njegovog „svetlosnog kulta“ up. Miodrag Popović, nav. djelo, str. 161–169. Inače, Njegoš je išao još i dalje u uzdizanju kulta Obilića ustanovljavajući odlikovanje za junaštvo „Obilića medalju“ 1847. godine.

se i stvaranje svijeta i zasnivanje zajednice, pa i novih kulturnih obrazaca, institucija i običaja, odvija uvijek kroz iskušenje i borbu, pa otud i mit o istrazi upravo pokazuje ta iskušenja i borbu. Istraga je upravo naglašena tom krvnom vezom. U svakom osnivačkom mitu zločin bratoubistva koji stoji u podlozi formiranja političke zajednice je onaj grozni početak koji opominje. Otud i zakletva u *Gorskom vijencu*, jer se zakletvom učvršćuje veza, a prolivena bratska krv je neka vrsta zaloga vjernosti zajednici. Kao novi početak, to je razaranje svega postojećeg (rodbinskih, bratstveničkih i plemenskih veza) i junačke etike ponajviše, koja počiva upravo na tom činu suprotnim premisama i vrijednostima. U tom smislu je to okončanje prethodnog herojskog doba i bolno raskidanje konkretnih i intimnih srodničkih veza, da bi se učvrstile apstraktne političke veze nacije kao „zamišljene zajednice“ (Hobsbaum). Raskida se sa prethodnim načinom života i na radikalnan način započinje novi, moderni.

Danas je cijeli kompleks njegoševske mitologije nesumnjivo arhaičan i predstavlja regresivan politički mit, a svako pozivanje na njega je anahrono, jer svođenje današnje politike na prošlost, odnosno mitologiju, predstavlja nespremnost da se mijenja zatečeno stanje i da se sadašnjost modernizuje saglasno njenim standardima i vrijednostima, a ne pozivanjem na mitove davno prohujale prošlosti. Ali sredinom 19. vijeka je ovaj mitološki kompleks bio emancipatorski i progresivan. Njegoš je u stvari poetizovao davno prošlo doba vjerske homogenizacije koristeći ga kao kao mito-poetski kontrapunkt njemu savremenim podjelama sa kojima se toliko mučio, ali nikako kao pokazatelj kako i što treba činiti u smislu ponavljanja poteza prošlosti. I sam *Gorski vijenac* je evokacija daleke istorijske prošlosti, a ne poziv na slično djelovanje u sadašnjosti. Zato „istraga“ i cjelina *Gorskog vijenca* ne predstavlja nikakav politički program kojim bi Njegoš pozivao na obračun sa onima druge vjere, već tu mit služi samo za podsjećanje na herojsko doba obračuna sa izdajicama i tako političkog homogenizovanja i ujedinjavanja zajednice. Zato se čitava njegoševska mitologija (prije svega „istraga“) danas ne može tumačiti kao istorijski čin, nego kontigentan događaj sa isključivo devetnaestovjekovnom političkom funkcijom da prizove jedinstvo. Nije istraga ni neka prirodna nužnost, ona je samo mistifikacija istorije u političke svrhe. Jer Njegoš i sam u pismu Osman-paši Skopljaku naglašava da bi više od ičeg drugog volio da vidi slogu među braćom u kojima ista krv teče i koja su zadojena istim mlijekom. I mogla je da djeluje i da se koristi u nacionalno-oslobodilačke svrhe u 19 vijeku. Svako njeno kasnije korišćenje u ratovima i krizama 20. vijeka predstavlja anahronizam i retrogradno guslanje. Danas, u vrijeme ljudskih prava, multikulturalizma, jednakopravnosti i jednake vrijednosti društvenih grupa, posebno etničkih i vjerskih, ne može se i ne smije koristiti takvo opravdanje bilo kog čina koje bi značilo dezavuisanje dostignutih civilizacijskih i humanističkih vrijednosti.

Današnje čitanje *Gorskog vijenca* mora da podrazumijeva odricanje od mita istrage sunarodnika druge vjere i prekidanje bukvalnog

tumačenja ovog mita kao istorijske činjenice i zadate nužnosti. U tom smislu je kontekstualno „raščaravanje“ ovog mita — kakvo sam pokušao da izvršim — neophodno, jer njegovo uporno korišćenje danas postaje prepreka i prijetnja društvenoj integraciji crnogorskog društva. Za ono Njegoševo vrijeme je mit o istrazi imao mobilizacijsku funkciju, zajedno sa kosovskim mitom osvete i ostalim mitovima. I ta je mitopoetska kombinacija odigrala svoju istorijsku ulogu. Treba zato mitološko u *Gorskom vijencu* ostaviti istorijskoj kontekstualnosti. Ovaj tekst je i pisan kao skromni doprinos tome.

Literatura

- Andrijašević, Živko dr, *Istorija Crne Gore*, Vukotić Media, Atlas fondacija, 2016.
- Andrijašević, Živko, „Istraga poturica — historiografija, izvori, istoričnost“, u: Živko Andrijašević, *Balkanski ugao. Radovi iz istorije Crne Gore*, Narodna biblioteka „Radosav Ljumović“, Podgorica, 2018.
- Bogićević, Čedomir, „Petar II Petrović Njegoš kao državnik“, *Matica*, jesen/zima, 2012.
- Bogićević, Čedomir, „Petar II Petrović Njegoš kao državnik i državni reformator“, *Arhivski zapisi*, godina XX, br. 1/2013.
- Čolović, Ivan, *Smrt na Kosovu polju. Istorija kosovskog mita*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2016.
- Đilas, Milovan, *Njegoš — pjesnik, vladar, vladika*, Zodne, Beograd — Ljubljana, 1988.
- Đorđević, Jelena, „Religijski i ostali mitovi“, nepaginirano, dostupno na: <http://veraznanjemir.bos.rs/tekstovi-i-analize.html>; pristupljeno: 15. juna 2019. g.)
- Đurović, Žarko, „Njegoš naš savremenik“, *Matica*, zima, 2010.
- Folić, Zvezdan, *Istorija Muslimana Crne Gore 1455–1918*, knjiga I, Matica Muslimanska Crne Gore, Podgorica, 2013.
- Friedrich, Carl Joachim, *Man and His Government. An Empirical Theory of Politics*, McGraw & Hill Co., New York, 1963
- Hesiod, „Poslovi i dani“, u: *Poslovi i dani, Poredak bogova, Homerove himne*, prev. Branimir Glavičić, „Demetra“, Filološka biblioteka Dimitrija Savića, Zagreb, 2005.
- Kasirer, Ernst, *Mit o državi*, s engleskog prev. Olga Šafarik, Nolit, Beograd, 1972.
- Larousse Enciklopedija mitova i mitologija*, prir. Feliks Giran i Žoel Šmit, prev. Melita Logo—
- Milutinović, Mirjana Perić, Radoman Kordić, Plato, Beograd, 2006.
- Margulis, Natasha, *Njegoš's Montenegro, the Great Powers, and Modernization in the Balkans: 1830–1851* — A dissertation submitted to the Division of Graduate Studies and Research at the University of Cincinnati, 2004, Copyright 2005 by Margulis, (Natasha), dostupno na: http://www.academia.edu/21510268/Njego%C5%A1s_Montenegro_the_Great_Powers_and_Modernization_in_the_Balkans_1830-1851 (pristupljeno, april, 2017)
- Matić, Milan, „Mit (politički)“, *Enciklopedija političke kulture*, ur. Milan Matić i Milan Podunavac, Savremena administracija, Beograd, 1993.
- Matić, Milan, *Mit i politika*, treće izdanje, IPS, Beograd, 2005.

- Nikčević, Vojislav P., „Geneza, funkcije i značenja teme ‘istraga poturica’ u *Gorskom vijencu*“, u: *Lingua Montenegrina*, god. X/1, br. 19, Cetinje, 2017.
- Miodrag Popović, *Vidovdan i časni krst. Ogljed iz književne arheologije*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2007.
- Pavlović, Aleksandar, *Epika i politika. Nacionalizovanje crnogorske usmene tradicije u prvoj polovini XIX veka*, Biblioteka XX vek, Beograd, 2014.
- Pavlović, Srđa, „Poetry and History in Montenegro. Njegoš and the Construction of Collective Memory“, in: *Spaces of Identity*, 2001, Vol. 1. issue 4.
- Osolnik, Vladimir, „Romantičarski nacionalni epovi i nacionalni identitet Južnih Slovena“, *Slavistična revija*, 56, 2008, (Dostupno na: https://srl.si/ojs/srl/article/view/COBISS_ID-37249378 (Pristupljeno 15. maja 2019))
- Petrović, Petar Njegoš, *Djela*, prir. Drago Ćupić, prir. prema izdanju „Prosvete“, Beograd i „Oboda“, Cetinje, 1974, CID, Podgorica, 1995.
- Platon, *Zakoni*, BIGZ, Beograd, 1971.
- Platon, „Državnik“, u: *Državnik, Sedmo pismo*, Fakultet političkih nauka, Zagreb, 1977.
- Podunavac, Milan, *Politička kultura i politički odnosi*, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 127.
- Radojević, D., „O pojavi lika Miloša Obilića kao mitskog junaka u svijesti Crnogoraca“, u: *Lingua Montenegrina*, god. XII/1, br. 23, 2019.
- Radonjić, Radovan, *Politička misao u Crnoj Gori*, CID Podgorica, 2006.
- Srejski, Dragoslav, Cermanović, Aleksandrina, *Rečnik grčke i rimske mitologije*, SKZ, Beograd, 1989.
- Štjek, František, *Narativi o identitetu. Izabrane studije o crnogorskoj istoriji*, Matica crnogorska, Podgorica, 2015.
- Tudor, Henry, *Political Myth*, Pall Mall, Press, London, 1972.
- Vujačić, Ilija, „Političke ideje u *Gorskom vijencu*“ u: *Besjede o Njegošu*, Zbornik radova, CANU, Podgorica, 2017.
- Vujičić, Vladimir, *Politička kultura i demokracija*, Panliber, Osijek-Zagreb-Split, 2001.
- Zogović, Radovan, „Njegoševa poema o borbi i slobodi“, u: Radovan Zogović, *Usputno o nezaobilaznom*, CANU, Titograd, 1983.

Ilija Vujačić

POLITICAL MYTH IN *THE MOUNTAIN WREATH*

The article discusses the place, function and purpose of political mythology in *The Mountain Wreath*. Approaching to Njegoš's poetic work by contextual reading and interpretation from the aspect of history of political ideas the author considers the main political myths used by Njegoš and points to their function in the work. In particular, this paper analyzes the myth of so called „the exterminations of the Turkish converts,“ as the central myth in Njegoš's mythopoetics, which in *The Mountain Wreath* takes the role of the founding myth. The author places this myth in the broader framework for considering political or founding myths in general. The myth is at the end placed in the wholeness of the political ideas of *The Mountain Wreath*.

Key words: *The Mountain Wreath*, social integration, political myth, founding myth